

Naam deelgebied: Schouwen-Duiveland



1. *Ligging*

Schouwen-Duiveland is het meest noordelijke eiland van de provincie Zeeland. Het wordt aan de zuidzijde begrenst door de Oosterschelde, in het westen door de Noordzee, in het noorden door de Grevelingenmeer, en in het oosten door de Zijpe.

2. *Karakteristiek*

Vroeger waren het twee aparte eilanden: Schouwen en Duiveland, die door de Gouwe van elkaar gescheiden waren. In 976 wordt voor het eerst de naam Schouwen als 'Scaldis' vermeld (de oude naam voor de Schelde); later werd het gebied 'Scolden' of 'Scouden' genoemd. In 1206 werd het gebied ten oosten van de Gouwe voor het eerst vermeld als 'Duinlant' en 'Duvelant', hetgeen betekent 'land behorend aan Duva (een vrouwen naam)'.

Vroege bewoning en intensief grondgebruik concentreerde zich op het zogenaamde oudland, dat gekenmerkt werd door kreekruigen en poelgronden. Tijdens de afzetting van het kleidek lagen de krekken lager dan het omringende gebied. Door erosie is de veenlaag in de onmiddellijke omgeving van de krekken verdwenen. Dichtbij de kreek werd relatief grof materiaal afgezet, verder van de kreek verwijderd kwam het fijnere materiaal tot bezinking. Door rijping van de klei en inklinking van het veen vond omkering van het reliëf plaats, zodat de voormalige krekken hoger dan de omgeving kwamen te liggen. Het verschil in hoogte tussen kreekruig en poel is nog groter geworden door de moermering (veenwinning) die in het poelgebied heeft plaatsgevonden. Een en ander heeft tot gevolg gehad dat de vroegere krekken als ruggen in het terrein te herkennen zijn. Oudland vinden we op Schouwen, en een klein deel van Duiveland (namelijk rond Zierikzee). Het overgrote deel van Duiveland was echter nieuwland,

gebieden gelegen buiten het door de ringdijk omsloten oudland en die vanaf het midden van de 13^e eeuw op de zee werden veroverd.

Aan de noordwestkant en de westkant van Schouwen treft men duinen aan. Bij Burgh zijn de duinen maar liefst 3 kilometer breed en bereiken hoogten van meer dan 35 meter. In de overgangszone van duinen naar polder, de binnenduinrand, liggen de zogenaamde vroongronden. Deze gronden, die over het algemeen bestaan uit een met zand overstoven kleipakket, werden vroeger gebruikt als gemeenschappelijke weide. Thans is een groot gedeelte van deze gronden een natuurreservaat met aan de rand diverse campings en recreatieoorden.

Cultuurhistorische blikvangers

- Het onderscheid in oudland, nieuwland en het duingebied
- Het verschil tussen poelgebieden en kreekkruggen in het oudland
- Ringwalburg in Burgh
- Vestingstad Zierikzee
- Kerkringdorpen als Dreischor
- Plompetoren
- Vliedbergen
- Karrenvelden
- Inlagen en inlaagdijken
- Meestoven
- Atlantikwall
- Buitenplaatsen bij Schuddebeurs
- Korenmolens

3. *Ontstaan van het natuurlijke landschap*

Voor de geologische geschiedenis van Schouwen-Duiveland zijn de gebeurtenissen in het laatste deel van het Pleistoceen en in het Holoceen bepalend geweest voor het huidige landschap. Gedurende het laatste deel van het Pleistoceen (de periode van de ijstijden) is in dit deel van Zeeland een pakket van tien tot vijftien meter dik dekzand afgezet. Het zand werd door de wind aangevoerd uit de toen drooggevalen Noordzee.

Na afloop van de laatste ijstijd, zo'n tienduizend jaar geleden, werd het klimaat warmer en vochtiger. Als gevolg van het afsmelten van de uitgestrekte ijskappen steeg de zeespiegel en rees ook de grondwaterstand. Er ontstonden gunstige omstandigheden voor veenvorming, waardoor de zandafzettingen in de ondergrond bedekt zijn geraakt met een veenlaag (basisveen later Hollandveen). Omstreeks 5000 jaar geleden werd de veenvorming onderbroken, doordat ongeveer ter plekke van de huidige Nederlandse kust een reeks parallelle strandwallen opstoot waarbij jongere strandwallen gevormd werden ten westen van de oudere. Wegens de doorgaande, doch langzamere zeespiegelstijging werden de jongere strandwallen hoger dan de oudere. Tevens werden door aanlandige wind lage duinen gecreëerd op de strandwallen, zoals bij Haamstede. Er ontstond dus een duinenkust, met een wadengebied er achter. De veenlagen werden bedekt met wadafzettingen, voornamelijk klei en zavel.

Een nieuwe fase van veenvorming brak ruim vierduizend jaar geleden aan en duurde voort tot enkele eeuwen na het begin van de jaartelling. Het veenlandschap was tot in de Romeinse tijd vrijwel ononderbroken, met uitzondering van de Schelde, die via de huidige Oosterschelde in zee uitmondde. In de eeuwen daarna, met name na 270 na Christus, vond echter een grote overstromingsactiviteit plaats. Geleidelijk werd het veenlandschap omgevormd tot een eilandenrijk waarbij grote delen van het

veen door de zee werden weggeslagen en grote zeegaten ontstonden. In de Late Middeleeuwen kreeg de Schelde haar nieuwe uitmonding in zee via de Westerschelde. Op Schouwen-Duiveland werd een laag klei afgezet van ongeveer een meter dik. Restanten van deze klei zijn nog te vinden in de buurt van Serooskerke.

Vanaf circa 275 na Christus baanden zich verscheidene krekken door het veengebied van Schouwen en ontwikkelde zich een wijd vertakt krekensysteem met daartussen slikken (onbegroeide buitendijkse gronden) en schorren (opgeslibde en begroeide buitendijkse gronden). De krekken vormden vroeger de laagste delen van het landschap. Als ze niet meer actief waren slibden ze geleidelijk dicht. Nadat de mensen dijken gingen aanleggen en water aan de bodem onttrokken door sloten en andere watergangen te graven ging dit gepaard met inklinking van de veenlagen in de ondergrond en met rijping van de klei. Hierdoor daalde het maaiveld. Omdat de veenlagen in de vroegere krekken al waren verdwenen en omdat de opvulling van de krekken vaak uit zandig materiaal bestond klonk de bodem van de oude krekken veel minder in dan in de omgeving. Hierdoor kwamen de dichtgeslibde krekken hoger te liggen dan de omgeving, terwijl ze vroeger de laagste delen van het landschap vormden: omkering van het reliëf. We spreken dan ook van kreekruggen, de hoger gelegen delen van het landschap, terwijl de lager gelegen delen poelgronden worden genoemd. De hoogteverschillen tussen beide zijn nog verder toegenomen doordat de veenlagen in de poelgebieden voor een groot deel zijn afgegraven voor de winning van turf en zout. Hier en daar is ook de bovenste kleilaag verwijderd voor de steenbakkerijen, zodat er hier en daar een afgraving van bijna twee meter heeft plaatsgehad.

In de periode 1000-1200 na Christus werden aan de kust jonge duinen gevormd. Deze lagen ten westen van de oudere duinen.

4. Bewonings- en ontginningsgeschiedenis

De eerste permanente bewoners van Schouwen-Duiveland verschenen in het Neolithicum of de Nieuwe Steentijd (circa 4.300 tot 2.000 voor Christus). In de Oude Duinen bij Haamstede is de belangrijkste Neolithische vondst gedaan. Op deze vindplaats (genaamd Brabers) zijn bewoningssporen uit circa 2.200 voor Christus aangetroffen, onder meer twee huisplattegronden van circa 3,5 bij 9 meter. De nederzetting lag op een oude strandwal temidden van een uitgestrekt veenlandschap met wadden, schorren en krekken. Ook in de jonge duinen ten westen van Haamstede, in Westerenban, zijn Neolithische vondsten gedaan. Het duingebied bleek een goede woonplaats. In Brabers en Westerenban zijn tevens nederzettingssporen uit de IJzertijd (800 voor Christus tot het begin van de jaartelling) gevonden. Aan het einde van de IJzertijd verdween vrijwel alle bewoning uit Zeeland, omdat het te nat werd. Echter, archeologische vondsten in Brabers tonen aan dat gedurende de overgangperiode van de IJzertijd naar Romeinse tijd er greppels waren gegraven, meestal rond de woonhuizen, ten behoeve van de afwatering. Het zijn de oudste Zeeuwse sporen van verdediging tegen (binnen)water.

Rond 50 voor Christus veroverde Julius Caesar Gallië tot aan de Rijn, en kwam Zeeland bij het Romeinse Rijk. Door Romeinse historici werd het gebied destijds omschreven als een vrijwel onbewoonbare wildernis. Tussen circa 75 en 270 na Christus raakte Zeeland relatief dicht bevolkt, met name in de kuststrook, en werd het veen ontwaterd en ontgraven. Door deze ontginningen werd het veen verlaagd. Als gevolg hiervan, in combinatie met een grote overstromingsactiviteit van de zee, kwam de Romeins-inheemse bewoning in het deltagebied omstreeks 270 na Christus ten einde. Er werd in de periode van 300 tot 600 een flinke laag klei afgezet. In de zevende eeuw nam de activiteit van de zee weer af. Het toenmalige landschap kan vergeleken worden met het huidige waddegebied, met krekken en geulen, zandplaten en hoog opgeslibde delen, die in het Zeeuwse schorren werden genoemd. Deze schorren waren geschikte plaatsen voor bewoning. In de Middeleeuwen vormden de Zeeuwse eilanden, waaronder Schouwen-Duiveland, een burggraafschap binnen het graafschap van Holland en Zeeland.

In de Middeleeuwen is het huidige bewoningspatroon ontstaan. Verspreid over de verschillende eilanden ontstonden nederzettingen, waarin de bewoning zich concentreerde. In de omgeving van het huidige Westenschouwe lag in de 8^e eeuw de haven- en handelsplaats Scaltheim. De kerk van het dorp werd reeds in 776 vermeld. Door de vorming van jonge duinen gedurende de periode 1000-1200 is de handelsplaats gedeeltelijk overstoven. Aan de oostelijke rand van de duinen is in het laatste kwart van de 9^e eeuw een ringwalburg gebouwd. Dit was een rond, omwald en omgracht verdedigingswerk van aarde en hout dat in tijden van gevaar plaats konden bieden aan de bevolking, bijvoorbeeld ter bescherming tegen invallen van de Noormannen. De omwalling bood bij stormvloed tevens bescherming tegen het zeewater. Opmerkelijk is dat het binnenterrein van deze ringwalburg nooit bebouwd is geweest. De overgang tussen wal en gracht is tegenwoordig nog duidelijk te zien aan het niveauverschil. Thans is een gedeelte van het binnenterrein in gebruik als begraafplaats. Bij de ringwalburg ontstond in de Middeleeuwen het dorpje Burgh.

De meeste dorpen van het oudland op Schouwen-Duiveland zijn kerkringdorpen, ze bestaan uit een op een centraal gelegen kerkhof gebouwde kerk, met een ring van bebouwing er omheen. De huizen stonden vaak op terpen. Over het algemeen zijn de kerkringdorpen op geruime afstand van de zeedijk ontstaan. De bouw van een kerk in vrijwel alle nederzettingen van enige omvang was met name gestimuleerd door kerkelijk-religieuze factoren, zoals kerkfiliaties (dochterkerken splitsen zich af van moederkerken). Voorbeelden van kerkringdorpen op Schouwen zijn Haamstede, Kerkwerve, Noordwelle, Renesse, Serooskerke en Noordgouwe; op Duiveland vinden we bijvoorbeeld Ouwkerk, Nieuwerkerk en Dreischor. Dreischor is 'zonder voorbehoud het gaafst bewaarde voorbeeld van een kerkringdorp in Zeeland', vermeldt de toelichting van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg omtrent de toewijzing van Dreischor tot beschermd dorpsgezicht. Andere beschermde stads- of dorpsgezichten op Schouwen-Duiveland zijn de stad Zierikzee, het kerkringdorp Noordgouwe en de handels- en vestingplaats Brouwershaven. Brouwershaven is gesticht door graaf Floris V bij de dam en haven aan de monding van de Duivenee of Oude Vaart, een in 1285 afgedamde kreek. In 1403 kreeg Brouwershaven stadsrechten, en door visserij en handel kwam de stad tot ontwikkeling. Rond 1590 werden vestingswerken aangelegd rond de stad, doch als gevolg van de stormvloed van 1682 werden deze defensiewerken vernield en in 1820 werden ze afgebroken. De dorpen van het oudland beperkten zich grotendeels tot de kreekruigen, waar ook het intensieve grondgebruik plaatsvond. Ook de wegen liepen over de kreekruigen, waardoor een kronkelig patroon ontstond.

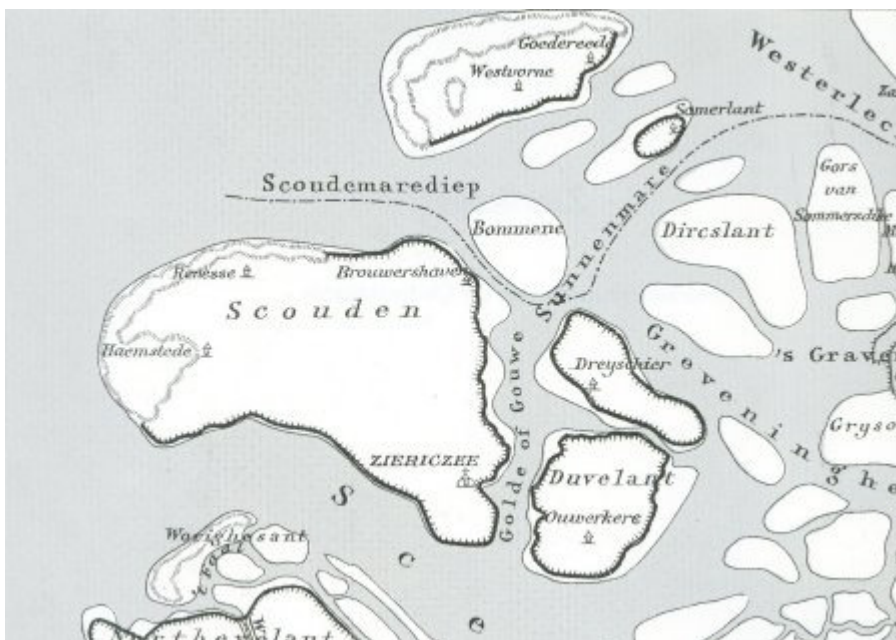
In de nieuwlandpolders verrezen nieuwe dorpen, vaak langs wegen en dijken: Sirjansland, Ellemeet, Oosterland, Scharendijke, Westenschouwe, Zonnemaire. Vanaf de 15^e eeuw werd een speciaal type nederzetting gebouwd: het voorstraatsdorp. Het waren vooral de grotere polders waarin deze nieuwe dorpen ontstonden. De bebouwing werd neergezet aan de voorstraat, die meestal loodrecht op de dijk werd aangelegd. Eventuele dorpsuitbreidingen werden gerealiseerd door parallel aan de voorstraat een of twee achterstraten te leggen. De voorstraatsdorpen vervulden een verzorgende functie; ze waren overwegend niet-agrarisch van karakter. De boerderijen lagen buiten de dorpen, temidden van het bijbehorende land. Bruinisse is een typisch voorbeeld van een voorstraatsdorp.

Waterstaat

De inwoners van Schouwen-Duiveland werden vaak geteisterd door stormvloed. De stormvloed van 1014 resulteerde in het lokaal aanleggen van dammen en dijken in kreek en het opwerpen van een groot aantal terpen van 1 tot 2 meter hoogte. Na de stormvloed van 1134 werden een nog groter aantal terpen dan voorheen opgeworpen, tot maximaal 12 meter. De hoogste terpen kregen meestal een militaire functie doordat op de top een (doorgaans houten) kasteeltje gebouwd werd. Deze kasteelbergen worden 'vliedbergen' genoemd. Tegenwoordig vinden we nog twee vliedbergen op Schouwen: ten zuiden van

Scharendijke en ten noorden van Zierikzee. De stormvloed van 1134 was tevens directe aanleiding om het oudland systematisch te omdijken (zgn. defensieve bedijking). Het gebied van de jonge duinen tot aan Zierikzee en het latere Brouwershaven werd als één geheel omdijkt met een lage, brede aarddijk. Aan de oostzijde werd Schouwen begrensd door de zeearm de Gouwe.

Vanaf de 13^e eeuw veranderde de dijk aanleg in karakter. Het betreft dan niet alleen maar defensief beschermen maar ook offensief land op de zee (her)winnen. Ten oosten van de Gouwe lagen de polders Vierbannen van Duiveland en Dreischor. De naam Vier Bannen refereert naar de vier dorpsgebieden van Capelle, Ouwerkerk, Nieuwerkerk en Botland. Beide polders werden in de 13^e eeuw bedijkt. De Dreischor ontstond uit drie ingepolderde schorren (Mareland, de Bellaert of Belder en Sir Jansland), doch bij de stormvloeden van 1287 en 1288 werd Sirjansland gescheiden van de overige twee schorren door de vorming van een geul (het Dijkwater). In 1354 werd de Oosterlandpolder bedijkt waardoor Duiveland bijna twee keer zo groot werd. In 1468 volgde de inpoldering van de Bruinispolder.



De eilanden Schouwen, Duiveland en Dreischor in de 13^e eeuw.

Als gevolg van het afdammen van het noordelijke deel van de Gouwe in 1374 werd de polder Noordgouwe gecreëerd en kwam de Polder Dreischor aan Schouwen vast te zitten. Het Sunnameer ten noorden van de nieuwe polder werd in 1401 bedijkt: Zonnemairepolder. Tot in de 17^e eeuw stond het zuidelijke deel van de Gouwe via het Dijkwater in verbinding met de Grevelingen; in 1610 werden door de bouw van een dam Schouwen en Duiveland met elkaar verbonden. Het Dijkwater werd verder bedijkt in 1873 en 1954. In tegenstelling tot de oudere bewoningsgebieden werden de nieuwe polders gekenmerkt door een vlakke ligging, uniforme bodemopbouw en grootschalige verkaveling.

Kenmerkend voor Schouwen-Duiveland zijn de zogenaamde inlaagdijken, inlagen en karrevelden. Het aanleggen van inlaagdijken – een middeleeuwse waterstaatstechniek – gebeurde op plekken waar de bestaande zeedijk wegens oever- en dijkvallen (ontgrondingen van het dijklichaam aan de zeezijde) dreigde in te storten. Teneinde dit te voorkomen werd achter de instabiele zeedijk een reservedijk of zorgdijk aangelegd, de zogenaamde inlaagdijk. Het gebied tussen de oude zeevering en de nieuwe dijk was maximaal enkele honderd meters breed en werd in de Middeleeuwen 'insete' genoemd, tegenwoordig inlaag. De meeste inlagen komen voor waar een diepe stroomgeul vlak langs de dijk loopt, met name langs de Ooster- en Westerschelde, en waar de ondergrond van jong zeezand erg zwak is. In de regio

Schouwen-Duiveland zijn inlagen voornamelijk te vinden aan de zuidkust van Schouwen, zoals de Koudekerksche Inlaag, Westenschouwse Inlaag, Flaauwers Inlaag en Cauwers Inlaag. De oudste bepaling omtrent de aanleg van inlaagdijken op Schouwen dateert uit 1291.

Echter, tegenover landwinst stond landverlies. Als de oude zeedijk was ingestort, werd de 'slapende' inlaagdijk de nieuwe zeekering en werd daarachter een nieuwe inlaagdijk gebouwd. Op deze wijze is steeds meer land aan de zee verloren gegaan. Vermoedelijk lag de meest zuidelijke zeedijk (circa 1400) ooit op de huidige Roggenplaat in de Oosterschelde, ten zuiden van de diepe stroomgeul de Hammen. In 1475 lag de zeedijk aan de zuidkust van Schouwen nog zo'n drie kilometer verwijderd van de Plompetoren van Koudekerke. Tussen 1475 en 1650 is zo'n 3500 hectare aan polderland van het Zuidland van Schouwen verdwenen, inclusief een groot aantal dorpen zoals Oudekerke, Zuidkerke, Simonskerke, Sint-Jacobskerke, Brieskerke en Koudekerke. De huidige zeedijk is de inlaagdijk uit 1581, die dwars door het dorp Koudekerke kwam te liggen. Grote delen van het dorp kwamen hierdoor buiten de zeedijk te liggen. De dorpskerk werd in 1583 afgebroken, alleen de toren (Plompetoren) bleef staan als baken voor de scheepvaart. Ten noorden van de toren werd in 1654 een inlaagdijk opgeworpen, waardoor de Plompetoren in een inlaag kwam te liggen. Vaak werd uit de inlagen klei gehaald om de zee- of inlaagdijk mee te versterken. Doordat de klei in stroken was verwijderd ontstonden langgerekte plassen of greppels die van elkaar werden gescheiden door dammetjes. Aan de achterzijde van de karrenveld liep meestal een afwateringssloot. De afgegraven klei werd met karren afgevoerd, hetgeen naam gaf aan deze kleiwinningsgebieden: karrenvelden.

Naast de inlagen herinneren ook de wielen of welen (doorbraakkolken) aan de strijd tegen het water: Diepe Gat (langs Groene Dijk), langs Oude Polderdijk op Duiveland, langs Sasdijk bij Schuddebeurs, Kakkersweel (langs Schouwse dijk), bij Oosthoeve (langs Schouwse dijk), bij Schuddebeurs (1530)

Landbouw en bedrijvigheid

De inlagen waar geen klei werd gewonnen, zowel als de overige gronden, werden over het algemeen gebruikt voor de landbouw. Een belangrijk Zeeuws landbouwgewas sinds de Middeleeuwen was meekrap, waarvan de wortels de grondstof leverden voor een roodbruine textielverf voor wol en later ook voor katoen en zijde. Vanaf de 14^e eeuw was Zeeland een zeer belangrijke exporteur van meekrap. Het gewas werd verbouwd in zwaarbemeste, goed ontwaterende bedden. In het tweede of derde jaar werd de meekrap geoogst: de wortels werden gedroogd, gedorst, gestampt en gemalen tot poeder. Deze verhandelingen vonden plaats in een door meerdere boeren beheerde meestoof. Op Schouwen-Duiveland had vrijwel elk dorp een meestoof, waarvan nog enkele resteren, bijvoorbeeld De Kapel te Nieuwerkerk (1869) en De Willem III te Noordgouwe (1863). Meestoven zijn relatief hoge gebouwen, waar de meekrapwortels op lattenzolders werden gedroogd. In een aangrenzend gedeelte, de koude stoof, werden de meekrapwortels opgeslagen in vakken van de deelnemende boeren.

Op Schouwen-Duiveland vinden we maar liefst twaalf korenmolens, die in de 18^e en 19^e eeuw zijn gebouwd: Haamstede, Zierikzee (twee), Brouwershaven (twee), Oosterland, Ellemeet (twee), Nieuwerkerk, Dreischor, Zonnemaire en Moriaanshoofd. Volgens de topografische kaart uit 1858 stonden op Schouwen-Duiveland nog zes andere korenmolens, en hebben bij Zierikzee twee zaagmolens en bij de Flaauwers Inlaag enkele windmolens gestaan, doch deze zijn allen in de loop der tijd afgebroken. De molen De Haan te Brouwershaven is in 1724 ter plaatse van een standaardmolen gebouwd als lage stellingmolen en was tot 1784 eigendom van de stad. Op een later – onbekend – tijdstip is de molen omgebouwd tot grondzeiler; hiermee is het een van de weinige, nog bestaande molens in Nederland die op deze wijze verbouwd zijn.

Kastelen en buitenplaatsen

Gedurende de 13^e en 14^e eeuw werden drie kastelen gebouwd op het eiland waarvan er nog twee resteren. Het kasteel Oostersteyn, dat eind 14^e eeuw te Oosterland was gebouwd, werd in de 18^e eeuw gesloopt. In 1958 zijn door archeologische opgravingen de funderingen van het kasteel te voorschijn gekomen.

Het kasteel Haamstede ligt midden in de kern van het gelijknamige dorp en dateert uit het begin van de 13^e eeuw. Waarschijnlijk was het destijds een houten woontoren gelegen op een kunstmatig opgeworpen heuvel, waaromheen een ringgracht lag. Tegen het einde van de 13^e eeuw werd westelijk van het houten gebouw een rechthoekige donjon gebouwd. Nadat in 1474 Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuuse, eigenaar was geworden, liet hij aan de westzijde van de toren een tweede toren bouwen. Tevens werd een nieuw L-vormig kasteelgedeelte gebouwd, dat reeds in 1525 werd verwoest door een hevige brand. In 1608 kwam kasteel Haamstede in handen van de kroniekschrijver Jacob van den Ende, die het bestaande kasteel liet herstellen. Tegen de donjon werden twee kleinere torens gebouwd, en bij de brug over de slotgracht kwam een poortgebouw.

Aan de oostzijde van Renesse ligt het kasteel Moermond. In circa 1229 werd oostelijk van het huidige slot een grote ronde, omgrachte waterburcht gebouwd door Costijn van Zierikzee. Tijdens een belegering in 1297 werd de burcht volledig verwoest. Vóór 1339 werd met het sloopmateriaal van het eerste kasteel een nieuw en kleiner kasteel gebouwd (ten zuidoosten van het huidige slot). Het was een rechthoekige woontoren met twee ronde hoektorens. Echter, circa 1500 was het kasteel tot ruïne vervallen. Het bijbehorende poortgebouw werd in 1513 tot een buitenverblijf omgebouwd voor Jacob van Serooskerke. Dit is het huidige slot. In de 17^e eeuw werd het gebouw uitgebreid met een traptoren en een vleugel aan de oostzijde. In de daarop volgende eeuwen is het verscheidene malen gerestaureerd.

Ten noordoosten van Zierikzee ligt het gehucht Schuddebeurs, dat gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van een groot aantal buitenplaatsen. Vanaf de 17^e eeuw werden door verschillende regentenfamilies uit Zierikzee buitens aangelegd, waaronder Welgelegen, Bleyckzicht, Mon Plaisir, Weelzicht en Heesterlust. Zo werd in het midden van de 18^e eeuw door mr. Anthonie Ockerse, de burgemeester van Zierikzee het buiten Mon Plaisir gesticht ter plaatse van een oudere hofstede. Bij het huis werd een geometrische tuinaanleg met rechte lanen aangelegd, waarvan restanten behouden zijn bij de omvorming van het park rond 1830 in landschappelijke stijl met een slingerende vijver, parkbossen, en open gazons met solitaire bomen en boomgroepen. Het buiten Welgelegen dateert uit 1768 en was toen eigendom van de toenmalige burgemeester van Zierikzee, Iman de Grootte. Ongeveer een eeuw na de oprichting werd een landschappelijk park aangelegd rond het huis, inclusief een onregelmatige siervijver met een eilandje waarop enkele follies waren opgericht (o.a. een kleine grot, kunstmatige rotsblokken en een gotisch fronton van een gesloopt Middeleeuws huis uit Zierikzee).

Zierikzee

De belangrijkste plaats van Schouwen-Duiveland is Zierikzee dat in de Vroege Middeleeuwen is ontstaan aan een kreek die uitmondde in de Gouwe. In 849, gedurende de regeringsperiode van keizer Lotharius, zou Zierikzee zijn ommuurd. Meer dan een eeuw later, in 976, is er sprake van een kerk, waarbij een grafelijk kasteel was gebouwd door Boudewijn V van Vlaanderen. Rondom deze kerk ontstond een vrijwel ronde nederzetting, dat in 1248 stadsrechten ontving van de Graaf van Holland. Begin 14^e eeuw was de stad geheel ommuurd en omgracht, en kreeg het een haven (Oude Haven). De vestingwerken werden in 1330 belangrijk uitgebreid. Maar liefst zes poorten gaven toegang tot de stad: de Noordhavenpoort, de Zuidhavenpoort, de Bagijnepoort, de Hoofdpoort, de Westpoort en de Zuidwellepoort. Van deze poorten resteren alleen de eerste drie.

Als gevolg van een hevige brand in 1414 werd de helft van de stad in as gelegd; desalniettemin is nu het middeleeuwse stratenpatroon binnen de vroegere omwalling nog steeds goed herkenbaar. De stadsbranden in de 15^e eeuw, samen met pestepidemieën en de verzanding van de Gouwe resulteerden echter in een stagnatie van de economie. Gedurende de Tachtigjarige Oorlog kwam Zierikzee in 1572 in handen van de Staatsen, die de vestingwerken van de stad opknaptten en de omgeving inundeerden ter verdediging tegen de Spanjaarden. Na een langdurig beleg in 1576 werd de stad echter ingenomen door de Spanjaarden en geplunderd. Hetzelfde jaar kwam Zierikzee weer in Staatse handen. Vele stadsmuren werden omgevormd tot wallen; de stadsmuur tussen de Zuidhavenpoort en de Bagijnepoort werd verlaagd tot havenkade voor de Nieuwe Haven. Van 1597 tot 1599 had men in zuidwestelijke richting een kaarsrecht havenkanaal gegraven, dat de stad verbond met het open water van de Oosterschelde. Aan de west- en oostzijde van de haveningang verreesen nieuwe verdedigingswerken in de vorm van twee bolwerken: het Blauwebolwerk en het Oranjebolwerk.

Na een tijdelijke opbloei in de 17^e en 18^e eeuw (als gevolg van de zouthandel en meekrapexport), stagneerde de economische ontwikkeling van de stad en nam het inwonertal sterk af. In de 19^e eeuw werd er weinig gebouwd of veranderd aan de stedelijke structuur en bebouwing. Pas na 1953 kwamen de eerste uitbreidingen buiten het oude centrum tot stand.

Recente ontwikkelingen

In het kader van schaalvergroting in de landbouw en een efficiëntere agrarische bedrijfsvoering zijn er in de regio Schouwen-Duiveland verschillende herverkavelings- en ruilverkavelingsprojecten uitgevoerd. Vaak zijn hierdoor verschillen in percelering tussen oud en nieuw land verdwenen en zijn er nieuwe wegen en waterlopen aangelegd. Maar er zijn ook uitgebreide oudlandgebieden gespaard en overgedragen aan natuurbeschermingsorganisaties, waardoor op verschillende plaatsen het duizend jaar oude landschap van deze oudste cultuurgebieden van Zeeland beleefd kan worden. Zo zijn de vroegebieden aan de westkant van Schouwen thans een natuurreservaat.

Op het gebied van de infrastructuur is na de Tweede Wereldoorlog veel gebeurd, zoals de aanleg van de snelwegen N57 en N59 en de aanleg van de Zeelandbrug in het kader van de Deltawerken. Door de Grevelingendam (1965), Brouwersdam (1972) en de Oosterschelddam (1986) is Schouwen-Duiveland zijn eilandstatus kwijtgeraakt en wordt de regio thans verbonden met Noord-Beveland en het Zuid-Hollandse eiland Goeree Overflakkee.

5. Historisch-geografische elementen en structuren in het huidige landschap

Landschapsvormende functie	Elementen en structuren in het huidige landschap
Landbouw	<input type="checkbox"/> Geen items
Bosbouw	<input type="checkbox"/> Geen items
Wonen	<input type="checkbox"/> Beschermd dorps- of stadsgezicht: Brouwershaven, Zierikzee, Noordgouwe, Dreischor <input type="checkbox"/> Voorstraatdorp: Bruinisse <input type="checkbox"/> Dorp bij ringwalburg: Burgh <input type="checkbox"/> Kerkringdorp: Haamstede, Dreischor, Kerkwerve, Nieuwerkerk, Noordgouwe, Noordwelle, Ouwerkerk, Renesse, Serooskerke <input type="checkbox"/> Lintdorp: Sirjansland, Ellemeet, Oosterland, Scharendijke, Westenschouwe, Zonnemaire <input type="checkbox"/> Stad: Zierikzee (stadsrechten in 1248)
Jacht en visserij	<input type="checkbox"/> Eendenkooien: ten westen van Renesse, ten zuiden van Oosterland
Waterstaat	<input type="checkbox"/> Wielen: Diepe Gat (langs Groene Dijk), langs Oude Polderdijk op Duiveland, langs Sasdijk bij Schuddebeurs, Kakkersweel (langs Schouwse dijk), bij Oosthoeve (langs Schouwse dijk), bij Schuddebeurs (1530) <input type="checkbox"/> Terpen in het gehele gebied <input type="checkbox"/> Inlagen: Westenschouwen, Koudekerk, Wevers, Flaauwers, Kisters (Suzanna), Cauwers, Zuidhoek, Ouwerkerk <input type="checkbox"/> Caissons (1953): vier ten zuiden van Ouwerkerk, een bij Serooskerke <input type="checkbox"/> Dijkverhogingen te Scharendijke (1908) volgens systeem van R.R.L. van Muralt <input type="checkbox"/> Brouwersdam ten westen van Scharendijke (1963-1972) <input type="checkbox"/> Voormalig stoomgemaal Schouwen (1877) en nieuw gemaal Prommelsluis (1958) ten westen van Kerkwerve
Defensie	<input type="checkbox"/> Vliedbergen (11 ^e -13 ^e eeuw): ten zuiden van Scharendijke, ten noorden van Zierikzee <input type="checkbox"/> Slot Haamstede (2 ^e helft 13 ^e eeuw) <input type="checkbox"/> Slot Moermond (1299) <input type="checkbox"/> Verdedigingswerken te Zierikzee: drie Middeleeuwse stadspoorten, 14 ^e -eeuwse grachtenstelsel, Blauwe Bolwerk (17 ^e eeuw) <input type="checkbox"/> Verdedigingswerken te Brouwershaven: omtrek van aarden wallen rond de stad nog herkenbaar (eind 16 ^e eeuw), aan oostzijde haven restanten van de gracht en twee bastions. <input type="checkbox"/> Atlantikwall bij Haamstede, Nieuw-Haamstede en Westenschouwen (1943): betonnen bunkers, hoofdkwartier 'Stützpunktgruppe Schouwen', hospitaalbunker.
Delfstofwinning	<input type="checkbox"/> Geen items
Bedrijvigheid	<input type="checkbox"/> Korenmolen De Graanhalm met molenaarswoning te Haamstede (1847) <input type="checkbox"/> Korenmolen De Hoop te Zierikzee (1788) <input type="checkbox"/> Korenmolen Den Haas te Zierikzee (1727) <input type="checkbox"/> Korenmolen De Haan te Brouwershaven (1724)

	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Korenmolen Windlust te Brouwershaven (1935) ❑ Korenmolen van Oosterland (1752) ❑ Korenmolen 't Hert te Ellemeet (1748) ❑ Korenmolen De Lelie te Ellemeet (1868) ❑ Korenmolen van Nieuwerkerk (1844) ❑ Korenmolen Aeolus (1739) met molenaarswoning (1904) te Dreischor ❑ Korenmolen de Korenbloem te Zonnemaire (1872) ❑ Korenmolen De Zwaan te Moriaanshoofd (geplaatst 1886 uit omgeving van Leerdam) ❑ Smederij te Nieuwerkerk (circa 1900) ❑ Voormalige smederij te Haamstede (circa 1890) ❑ Meestof De Kapel te Nieuwerkerk (1869) ❑ Meestof Willem III te Noordgouwe (1863) ❑ Voormalige weverij te Zierikzee ❑ Slachthuizen te Zierikzee (19^e eeuw) ❑ Pakhuizen te Zierikzee (vanaf 17^e eeuw) ❑ Volwelle te Zierikzee (ME). Het is een ommuurd waterbassin dat oorspronkelijk werd gebruikt voor het vollen van laken.
Verkeer	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Oude Haven te Zierikzee (vanaf 14^e eeuw) ❑ Havenkanaal te Zierikzee (1597-'99) met keersluis (1953-'59) ❑ Nieuwe Haven te Zierikzee (1597-'99) ❑ Haven (16^e eeuw) met kleine haven (1862) te Burghsluis. In 1953 uitgebreid tot werkhaven voor de Deltawerken ❑ Voormalige veerhaven te Bruinisse (1900; huidige vorm 1954) ❑ Grevelingendam met scheepvaartsluis te Bruinisse (1958-'65) als deel van Deltawerken ❑ Plompetoren ten oosten van Burgh: baken voor scheepvaart (oude kerktoren van verdwenen dorp Koudekerke) ❑ Voormalig tramstation te Burgh (1915-'16) ❑ Voormalige tramhalte te Noordgouwe (circa 1900) ❑ Voormalige wachtkamer R.T.M. tramlijn te Zierikzee (circa 1900) ❑ Vuurtoren bij Nieuw-Haamstede met vuurtorenwachterwoningen (1837-'40). Ontwerp door L. Valk
Bestuur	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Voormalig raadhuis te Scharendijke (1909-'10) naar ontwerp van M. van der Linden ❑ Voormalig raadhuis te Dreischor (1637) ❑ Voormalig raadhuis te Nieuwerkerk (1929-'30) ❑ Voormalig stadhuis te Zierikzee (2^e helft 14^e eeuw) ❑ Stadhuis te Brouwershaven
Religie	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Alg. begraafplaats van Looperskapelle (14^e eeuw) ❑ Klooster Bethlehem te Scharendijke (ME)
Recreatie/sport	<ul style="list-style-type: none"> ❑ Buitenplaats Zorgvlied te Schuddebeurs (laat 18^e eeuw) ❑ Buitenplaats Buitenrust of Bleyckzigt te Schuddebeurs (laat 18^e eeuw) ❑ Buitenplaats Boschlust of Heesterlust te Schuddebeurs (1765) ❑ Buitenplaats Welgelegen te Schuddebeurs (1768) ❑ Buitenplaats/ boerderij Weelzigt te Schuddebeurs (vroeg 17^e eeuw)

	<input type="checkbox"/> Buitenplaats Mon Plaisir te Schuddebeurs (mid 18 ^e eeuw) <input type="checkbox"/> Recreatiewoningen te Renesse (vanaf 1920) <input type="checkbox"/> Uitspanning 'Schuddebeurs' (vanaf 17 ^e eeuw)
Zorg, onderwijs en cultuur	<input type="checkbox"/> Gasthuis te Oosterland (1754) <input type="checkbox"/> Voormalige Burgerweeshuis te Zierikzee (1863) <input type="checkbox"/> Voormalig ziekenhuis te Noordgouwe (1902)
Energievoorziening	<input type="checkbox"/> Geen items
Natuurontwikkeling	<input type="checkbox"/> Geen items

5. Bronnen

Literatuur

- Bennema, J. & K. van der Meer, 1951. *De genese van Walcheren*. Boor en Spade IV, p.p. 245-254.
- Cruyningen, P. van, 2002. *Boerderijbouw in Zeeland van de tiende tot de twintigste eeuw*. Utrecht, Matrijs
- Cruyningen, P. van, 2003. *Van aardappelkelder tot zaadzolder*. Provincie Zeeland
- Jongepier, J., 1995. *Zeeland in de prehistorie*. Provincie Zeeland
- Klerk, A.P. de, 2003. *Het Nederlandse landschap, de dorpen in Zeeland en het water op Walcheren. Historisch-geografische en waterstaatshistorische bijdragen*. Utrecht, Matrijs.
- Klok, R.H.J., 1977. *Archeologisch reisboek voor Nederland*. Haarlem.
- Kruijf, T. de, J. Baalbergen, P.J.J. van Dijk, S.J. de Groot, J.P.C.M. van Hoof, A.J. van der Peet & H.J. van Welsen (red), 2004. *Atlas van historische vestingwerken in Nederland: Zeeland*. Zwolle, Walburg Pers; Utrecht, Stichting Menno van Coehoorn.
- Kuipers, J.J.B., 2000. *Zilt en zoet, sporen van watergebruik in Zeeland*. Provincie Zeeland
- Kuipers, J.J.B., 2001. *Zeeuwen tegen het water. Sporen van de waterstaatsgeschiedenis in Zeeland*. Provincie Zeeland.
- Polderman, T., 2001. *Zeeland in de Vroege Middeleeuwen*. Provincie Zeeland
- Rummelen, F.F.F.E. van, 1972. *Geologische kaart van Nederland 1:50.000. Toelichting bij blad Walcheren*.
- Stenvert, R., S. van Ginkel-Meester, E. Stades-Vischer & Ch. Kolman, 2003. *Monumenten in Nederland: Zeeland*. Zeist, Rijksdienst voor de Monumentenzorg; Zwolle, Waanders Uitgevers.
- Stockman, P. & P. Everaers, 2001. *Versterckt Zeeland*. Provincie Zeeland.
- Trimpe Burger, J.A., 1973. *The Islands of Zeeland and South Holland in Roman times*. Berichten R.O.B., jrg. 23, p.p. 123-148.
- Trimpe Burger, J.A., 1973. *Oost-Souburg, Province of Zeeland: a preliminary report on the excavation of the site of an Ancient Fortress (1969-1971)*. Berichten R.O.B., jrg. 23, p.p. 355-366.
- Trimpe Burger, J.A., 1978. *De Zeeuwse werven*. Zeeuws Nieuws, jrg. 4, p.p. 35-37.